

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI
MTIHANI WA UALIMU DARAJA LA A

614

MAARIFA YA JAMII

Muda: Saa 3.

MAJIBU

Mwaka: 2001

Maelekezo.

1. Karatasi hii ina sehemu **A**, **B** na **C**.
2. Jibu maswali **yote** katika sehemu **A** na maswali **mawili (2)** kutoka katika kila sehemu **B** na **C**.
3. Zingatia maelekezo ya kila swali.
4. Andika majibu yako kwa kalamu ya wino wa bluu au mweusi isipokuwa michoro ambayo itachorwa kwa penseli.
5. Vikokotozi **haviruhusiwi** ndani ya chumba cha mtihani.
6. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
7. Andika **namba yako ya mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha kujibia.

maktaba.tetea.org

SEHEMU A (Alama 40)

Jibu maswali yote katika sehemu hii.

1. Eleza maana ya hali ya hewa na tabia ya nchi.

Hali ya hewa inahusu mchanganyiko wa muda mfupi wa matukio ya anga katika eneo fulani kwa wakati maalum mfupi kama vile joto unyevu shinikizo la hewa na upepo wa eneo hilo kwa siku fulani au saa kadhaa. Hali ya hewa hubadilika haraka na mara kwa mara.

Tabia ya nchi inahusu matokeo ya wastani ya hali ya hewa ya eneo fulani kwa kipindi kirefu kwa kawaida miaka thelathini au zaidi ikijumuisha wastani wa joto na mvua wa eneo hilo. Tabia ya nchi huonesha mwelekeo wa muda mrefu wa hali ya hewa ya eneo husika.

2. Taja vitu vitano vinavyoweza kuwakilishwa kwa alama za ramani.

Kitu cha kwanza ni majengo au miundo mbinu kama vile shule hospitali au makanisa vinawakilishwa kwa alama za kijiometri.

Kitu cha pili ni mito na maziwa vinawakilishwa kwa mistari ya bluu au maeneo ya bluu.

Kitu cha tatu ni barabara na reli vinawakilishwa kwa mistari yenye unene au rangi tofauti kulingana na daraja lake.

Kitu cha nne ni mipaka ya kiutawala vinawakilishwa kwa mistari yenye vitone au vituo.

Kitu cha tano ni mimea au misitu vinawakilishwa kwa maeneo ya kijani kibichi au alama za miti.

3. Fafanua kwa kifupi malengo matatu ya uchumi wa kikoloni katika Afrika.

Lengo la kwanza ni kupata malighafi za bei nafuu kwa ajili ya viwanda vya Ulaya ikiwa ni pamoja na madini kama vile dhahabu almasi shaba na mazao ya biashara kama vile pamba katani na kahawa ambazo zilikuwa muhimu kwa maendeleo ya viwanda vya Ulaya.

Lengo la pili ni kufungua masoko ya bidhaa za viwandani kutoka Ulaya ambapo Afrika ilitumika kama soko kubwa la kununua bidhaa za Ulaya zilizosindikwa kama vile nguo na vifaa ili Ulaya ipate faida.

Lengo la tatu ni kuwekeza mitaji kwa faida kubwa ambapo serikali za kikoloni na makampuni ziliwekeza katika miundombinu kama reli na migodi katika Afrika ili kufanya uchimbaji na usafirishaji wa malighafi uwe rahisi na wenye faida zaidi.

4. Bainisha sababu tatu za kuundwa kwa Umoja wa Afrika (AU).

Sababu ya kwanza ni kukuza umoja na mshikamano kati ya nchi za Afrika ili kuleta sauti moja na nguvu moja katika masuala ya kimataifa na kuepuka migawanyiko ya kikabila au kikoloni.

Sababu ya pili ni kuimarisha amani na usalama katika bara hili kwa kuzuia na kutatua migogoro ya ndani na vita vya wenyewe kwa wenyewe ambavyo vimekuwa vikwazo kwa maendeleo.

Sababu ya tatu ni kuharakisha ushirikiano wa kisiasa na kiuchumi ili kuleta maendeleo endelevu na kujitegemea kwa bara la Afrika ikiwa ni pamoja na kuunganisha masoko na kuimarisha biashara kati ya nchi wanachama.

5. Eleza kwa kifupi jinsi volkano zinavyoweza kuunda milima ya volkano.

Milima ya volkano huundwa wakati magma mwamba ulioyeyuka chini ya ardhi inaposukuma njia yake kupitia matundu au nyufa kwenye ukoko wa dunia na kulipuka kuelekea juu ya ardhi.

Kadri mlipuko ya volkano inavyoendelea kwa muda mlundikano wa lava na majivu ya volkano hufanya tabaka juu ya tabaka kujenga umbo la mlima mrefu kwa kawaida lina umbo la koni lenye mteremko ulionyooka au mwinuko kulingana na aina ya mlipuko na mnato wa lava.

6. Taja nchi nne zilizotawaliwa na Uingereza na nne zilizotawaliwa na Ufaransa katika Afrika Mashariki na Kati.

Nchi nne zilizotawaliwa na Uingereza ni Kenya Uganda Tanzania iliyokuwa Tanganyika na Zambia Rhodesia ya Kaskazini.

Nchi nne zilizotawaliwa na Ufaransa ni Jamhuri ya Afrika ya Kati CAR Chad Kongo Brazzaville na Gabon.

7. Eleza jambo moja chanya na moja hasi la maendeleo ya usafiri katika Afrika Mashariki.

Jambo moja chanya ni kuimarisha biashara na mawasiliano kati ya nchi za Afrika Mashariki na dunia nzima ambapo usafiri wa barabara reli na bandari hufanya iwe rahisi kusafirisha mazao na malighafi kwenda masoko ya kimataifa na bidhaa kutoka nje kufika bara kwa urahisi.

Jambo moja hasi ni uharibifu wa mazingira unaotokana na ujenzi wa miundombinu ya usafiri kama vile kukata misitu kwa ajili ya barabara na uchafuzi wa hewa unaotokana na moshi wa magari.

8. Fafanua athari tano za ukame kwa binadamu na mazingira.

Athari ya kwanza ni njaa na utapiamlo ambapo ukosefu wa mvua husababisha mazao kukauka na wanyama kufa kwa njaa hivyo kuhatarisha maisha ya binadamu.

Athari ya pili ni vifo vya wanyama wa kufugwa na wa pori ambapo wanyama hukosa maji ya kunywa na chakula cha kulisha hivyo kupunguza idadi yao.

Athari ya tatu ni uhaba wa maji kwa matumizi ya nyumbani na viwandani pamoja na kukauka kwa vyanzo vya maji kama vile mito na maziwa.

Athari ya nne ni kuongezeka kwa migogoro kati ya jamii zinazotegemea maji na malisho ambapo uhaba wa rasilimali hizi hupelekea mapigano.

Athari ya tano ni kuenea kwa magonjwa yanayohusiana na maji machafu au yasiyo salama kutokana na ukosefu wa maji safi ya kutosha.

9. Bainisha hatua kuu tano za maendeleo ya binadamu kwa mujibu wa wanasayansi.

Hatua ya kwanza ni Australopithecus kama vile Lucy na Zinjanthropus ambayo ilikuwa na uwezo wa kusimama na kutembea kwa miguu miwili ingawa bado ilikuwa na ubongo mdogo.

Hatua ya pili ni Homo Habilis ambayo ilikuwa na ubongo mkubwa kidogo na ilijulikana kwa uwezo wake wa kutengeneza na kutumia zana za mawe.

Hatua ya tatu ni Homo Erectus ambayo ilijua kutumia moto na ilianza kuhamahama kutoka Afrika kwenda sehemu nyingine za dunia.

Hatua ya nne ni Homo Sapiens Neanderthals na binadamu wa kisasa ambayo ilikuwa na ubongo mkubwa wa kisasa na ilionyesha tabia za kitamaduni kama sanaa na mazishi.

Hatua ya tano ni Homo Sapiens Sapiens binadamu wa kisasa kabisa ambaye ni binadamu tunayemjua leo mwenye akili ya hali ya juu na uwezo wa lugha na utamaduni tata.

10. Eleza kwa kifupi umuhimu wa msitu wa Amazon kwa dunia.

Msitu wa Amazon ni muhimu sana kwa dunia kwa sababu kwanza unafanya kazi kama mapafu ya dunia kwa kufyonza kiasi kikubwa cha kaboni dioksidi na kutoa oksijeni inayohitajika kwa maisha ya viumbe.

Pili msitu huo ni chanzo kikuu cha viumbe hai au bioanuwai ukiwa na idadi kubwa ya aina za mimea na wanyama ambazo hazipatikani mahali pengine duniani.

Tatu msitu wa Amazon huathiri hali ya hewa duniani kwa kutoa mvuke wa maji ambao husaidia katika mvua na mzunguko wa maji.

SEHEMU B (Alama 30)

Jibu swali moja (1) kutoka katika kila kipengele.

Kipengele I: Jiografia

11. Jadili sababu tano za kuongezeka kwa idadi ya watu katika maeneo ya miji nchini Tanzania.

Sababu ya kwanza ni kutafuta ajira ambapo watu wengi huamini kwamba kuna fursa za kiuchumi na kazi za kutosha katika miji tofauti na vijijini.

Sababu ya pili ni upatikanaji wa huduma bora za kijamii kama vile hospitali shule za sekondari na vyuo vikuu ambazo kwa kawaida huwa nyingi na zenye ubora zaidi mijini.

Sababu ya tatu ni kuwepo kwa viwanda na biashara kubwa ambapo miji imejikita katika shughuli za kibiashara na viwanda hivyo kuvutia watu wanaotaka kuanzisha biashara au kufanya kazi katika sekta hizi.

Sababu ya nne ni maendeleo ya miundombinu ikiwa ni pamoja na barabara za lami maji safi na umeme wa uhakika ambavyo huwavutia watu kuishi katika mazingira hayo mazuri.

Sababu ya tano ni matumaini ya maisha bora ambapo watu huamini kwamba maisha ya mijini ni ya kisasa na bora zaidi kwao na kwa familia zao kwa hiyo wanahama kutoka vijijini.

12. Tathmini umuhimu wa rasilimali za maji katika maisha ya binadamu.

Rasilimali za maji ni muhimu kwa sababu ya kwanza maji ni muhimu kwa maisha ya kibiolojia ambapo mwili wa binadamu unahitaji maji ili kufanya kazi zote za kimwili kama vile mmeng'enywa wa chakula na kudhibiti joto la mwili.

Pili maji ni muhimu kwa shughuli za kilimo ambapo umwagiliaji ni muhimu katika maeneo yenye mvua chache ili kuzalisha chakula na kuhakikisha usalama wa chakula.

Tatu maji hutumika kwa uzalishaji wa umeme kwa kutumia mitambo ya kuzalisha umeme wa maji hydroelectricity ambao ni chanzo muhimu cha nishati kwa nyumba na viwanda.

Nne maji huwezesha usafiri kupitia mito na maziwa ambapo meli na boti hutumika kusafirisha watu na bidhaa kutoka eneo moja kwenda jingine.

Tano maji huchangia katika sekta ya utalii ambapo maeneo ya maji kama vile maziwa na bahari hutoa fursa za burudani na utalii.

Kipengele II: Historia

13. Chambua sababu tano zilizosababisha Mgogoro wa Kongo baada ya uhuru.

Sababu ya kwanza ni kushindwa kwa Wabelgiji kuandaa Wakongo kwa utawala wa kujitegemea ambapo Wabelgiji hawakufanya jitihada za kutosha kutoa elimu ya juu au kujenga miundombinu ya kiutawala kwa Wakongo.

Sababu ya pili ni kuwepo kwa ukabila ambapo viongozi mbalimbali walitumia tofauti za kikabila kuhamasisha wafuasi wao na kupata madaraka jambo ambalo lilisababisha mtafaruku wa kisiasa.

Sababu ya tatu ni utajiri wa madini ambapo maeneo yenye madini muhimu kama vile Shaba huko Katanga na Kasaianne yalikuwa yakitaka kujitenga ili kudhibiti utajiri wao jambo lililopelekea vita vya wenyewe kwa wenyewe.

Sababu ya nne ni kuingilia kati kwa nchi za Magharibi kama Marekani na Ubelgiji ambao walikuwa na maslahi katika madini ya Kongo na walisaidia baadhi ya makundi yenye maslahi yao.

Sababu ya tano ni mauaji ya Patrice Lumumba waziri mkuu wa kwanza wa Kongo ambaye aliuawa katika hali ya kutatanisha ambapo mauaji haya yalizidisha machafuko na migawanyiko nchini Kongo.

14. Eleza kwa mifano jinsi Ubaguzi wa Rangi ulivyokandamiza Waafrika huko Afrika Kusini.

Ubaguzi wa Rangi ulikandamiza Waafrika kwa njia ya kwanza kuwanyanganya ardhi ambapo sheria kama vile Land Acts ya 1913 na 1936 zilitenga ardhi kubwa kwa ajili ya Wazungu na kuwaacha Waafrika katika maeneo madogo duni yasiyo na rutuba.

Pili kwa kuzuia ajira na elimu bora ambapo Waafrika walifanywa waajiriwe tu katika kazi za suluba au za mishahara midogo na elimu yao ilitengwa na kuwa duni kuliko ile ya Wazungu.

Tatu kwa kuwazuia kushiriki katika siasa ambapo Waafrika hawakuruhusiwa kupiga kura au kushiriki katika utawala wa nchi yao wakilazimika kuishi katika maeneo yao ya kikabila Bantustans bila haki za kiraia nchini mwao.

Nne kwa kuweka sheria za kupita na vibali ambapo Waafrika walilazimika kubeba vitambulisho au Pass Books muda wote na hawakuruhusiwa kuingia katika maeneo ya Wazungu bila vibali.

Tano kwa kuwatenganisha katika maisha ya kila siku ambapo sheria za Petty Apartheid zilitenganisha kila kitu ikiwa ni pamoja na shule hospitali sehemu za starehe na hata mabasi kulingana na rangi.

SEHEMU C (Alama 30)

Jibu swali moja (1) kutoka katika kila kipengele.

Kipengele I: Jiografia

15. Fafanua jinsi ziara za masomo zinavyoweza kuimarisha ufundishaji wa somo la Jiografia.

Ziara za masomo zinaimarisha ufundishaji kwa sababu kwanza huongeza uelewa wa kinadharia kwa kuwapa wanafunzi nafasi ya kuona na kugusa vitu walivyojifunza darasani kama vile miamba au ardhi.

Pili huimarisha ujuzi wa ramani na mchoro kwa kuwafanya wanafunzi kutumia ramani na kupima umbali au kuchora michoro ya maeneo halisi wanayotembelea.

Tatu huwapa wanafunzi uzoefu wa vitendo katika mbinu za utafiti kama vile kukusanya data au kufanya mahojiano na watu wa eneo husika.

Nne huongeza ari na motisha ya kujifunza kwa sababu kujifunza nje ya darasa ni kuvutia zaidi na kuwavutia wanafunzi kufurahia somo hili.

Tano huwasaidia wanafunzi kuunganisha somo na maisha halisi kwa kuona jinsi rasilimali asilia au matatizo ya mazingira yanavyoathiri maisha ya jamii wanazotembelea.

16. Eleza njia tano za kumtathmini mwanafunzi katika somo la Jiografia.

Njia ya kwanza ni mitihani na majaribio ambapo wanafunzi hujaribiwa katika maswali ya kujaza nafasi maswali ya insha au maswali ya kuchagua ili kupima uelewa wao wa maudhui ya somo.

Njia ya pili ni kazi za darasani na nyumbani ambapo mwalimu anawapa wanafunzi kazi za kufanya binafsi au katika makundi ili kujua jinsi wanavyotumia maarifa na ujuzi wao.

Njia ya tatu ni utekelezaji wa miradi na kazi za utafiti ambapo wanafunzi hupewa kazi ya kuchunguza mada au tatizo fulani la Jiografia na kuwasilisha matokeo yao.

Njia ya nne ni uangalizi wa shughuli za vitendo kama vile kuchora ramani kuunda chati au kutumia vifaa vya kupimia eneo ambapo mwalimu huangalia jinsi mwanafunzi anavyofanya kazi hiyo.

Njia ya tano ni mahojiano ya mdomo ambapo mwalimu anauliza maswali ya ana kwa ana ili kupima uelewa wa kina na uwezo wa mwanafunzi kuelezea dhana za Jiografia.

Kipengele II: Historia

17. Bainisha vyanzo vitano vya historia ya Afrika ambavyo mwalimu anaweza kuvitumia darasani.

Chanzo cha kwanza ni historia ya mdomo au simulizi za jadi ambapo hadithi nyimbo na mashairi kutoka kwa wazee vinaweza kutoa taarifa kuhusu matukio ya zamani na mila za jamii.

Chanzo cha pili ni vyanzo vilivyoandikwa kama vile vitabu vya historia majarida na kumbukumbu za kikoloni ambazo zimehifadhiwa katika maktaba au kumbukumbu za kitaifa.

Chanzo cha tatu ni vyanzo vya kiakiolojia kama vile masalia ya majengo zana za mawe mifupa ya binadamu na wanyama ambazo zimefunuliwa na uchimbaji wa kiakiolojia.

Chanzo cha nne ni vyanzo vya kiisimu ambapo uchunguzi wa lugha za Kiafrika unaweza kutoa taarifa kuhusu harakati za watu na mwingiliano wa tamaduni katika historia.

Chanzo cha tano ni maeneo ya kihistoria kama vile magofu ya kale au makumbusho ambapo wanafunzi wanaweza kutembelea ili kuona ushahidi halisi wa matukio ya zamani.

18. Eleza kwa nini muda ni muhimu kuzingatiwa katika ufundishaji wa somo la Historia.

Muda ni muhimu kwa sababu ya kwanza husaidia kupanga matukio kwa mpangilio sahihi ambapo wanafunzi hujifunza jinsi matukio ya kihistoria yalivyofuata moja baada ya lingine na jinsi yameunganika na mengine.

Pili huwezesha kuelewa uhusiano wa sababu na matokeo ambapo matukio yanayotokea baadaye huathiriwa na yale yaliyotangulia hivyo uelewa wa wakati ni muhimu.

Tatu husaidia kutambua mabadiliko ya kihistoria ambapo wanafunzi huona jinsi jamii au utamaduni vimebadilika kwa muda mrefu kutokana na matukio mbalimbali.

Nne huimarisha uwezo wa kutathmini umuhimu wa matukio ambapo wanafunzi huweza kutofautisha kati ya matukio yaliyotokea katika kipindi kifupi na yale yaliyodumu kwa muda mrefu.

Tano hujenga mtazamo wa kihistoria kwa mwanafunzi ambapo uelewa wa muda husaidia wanafunzi kutambua kwamba maisha yao ya sasa yanaungana na yale ya nyuma.